

Etik, Moral och etiska dilemman

Etik och moral

Det finns ett filosofiskt område som handlar om hur vi agerar i olika dilemman – etiken. Etiken har rötter många tusen år tillbaka i tiden. Etik och moral är i grunden samma sak. Etik härstammar från grekiskan medan moral härstammar från latinet och betyder sed eller sedvänja. En definition av etik lyder: ”De yttre normer, lagar och regler som vi förväntas att följa.” Moral kan definieras som ”Det praktiska handläggandet av etiska valsituationer”. Det vill säga hur vi tänker och agerar inför ett etiskt problem.¹ Vad som är rätt och fel agerande varierar givetvis från land till land och från person till person. Stefan Einhorn beskriver i sin bok *Konsten att vara snäll* att han mött två kinesiska läkare som reagerat våldsamt på att vi berättar för patienter i den svenska sjukvården att de har drabbats av cancer. ”Men då dödar ni dem i förtid. Vi tycker ni är oetiska!”, hade de sagt upprört.²

Etisk verktygslåda

Det finns några verktyg som kan hjälpa oss människor att välja rätt i etiska dilemman. Det första verktyget är att följa vårt samhälles lagar, regler som normer. Vi anser exempelvis att alla människor är lika värda, att vi skall värna om alla liv och att alla människor har rätt att fatta beslut om sitt eget liv och att man skall dela med sig till dem som har det sämre ställt. Ibland kommer dessa på kollisionskurs, exempelvis när en ung tjej tvingas ta ställning till om hon skall göra abort, vilket värde är viktigast, den unga tjejens rätt att fatta beslut om sitt eget liv eller att vi skall värna om alla liv. För det andra har vi vårt förnuft, genom en rationell analys kan vi bedöma hur vi kan göra så gott som möjligt och hur vi undviker ont. Det tredje

verktyget är vårt samvete, som fungerar som inre kompass och talar om för oss vad som är gott och vad som är ont. Det fjärde verktyget är vår empatiska förmåga, det vill säga vår kapacitet att tänka in oss in en annan människas värld. Denna kan hjälpa oss att först hur andra människor tänker, denna kan vi sedan använda för att göra gott eller inte. Det femte verktyget är våra medmänniskor, som vi kan använda oss i svåra dilemman som bollplank.³

Etiska dilemman

Etiska dilemman hör till vår vardag. Det kan handla om att stanna på gatan för att hjälpa någon som har fått motorstopp, och riskera att komma sent hem. Eller om man ska ta sig tid att diska ur kaffekoppen i lunchrummet och därmed komma sent till ett möte. Eller om man ska orka hälsa på sin arbetskamrat långt bort i korridoren eller morgontrött smita in på sitt rum.⁴

Här följer några etiska dilemman som kan fungera som diskussionsunderlag.

Dilemma 1

En dag ringer en god vän gråtande upp dig. Hon är lycklig med sin man, men han är mycket svartsjuk. Hon har nu ätit middag med sin före detta partner. Mötet var helt oskyldigt, men hennes man har fått reda på att de setts på stan och blivit rasande. Din vän bönar och ber dig intyga att ni två varit ute tillsammans på kvällen och att den före detta partnern av en slump dykt upp en kort stund. *Kan du tänka dig att ljuga för din goda väns skull?*⁵

Dilemma 2

En arbetskamrat har presterat allt sämre de senaste månaderna. När du talar med henne om detta avslöjar hon att hennes son blivit psykiskt sjuk och försökt att ta sitt liv. Hon får dig att lova att inte berätta för någon. Några veckor senare träffar du din chef, som säger att han planerar att avskeda din

¹ Einhorn, *Konsten att vara snäll*, s. 20f

² a.a., s. 78

³ a.a., s. 35

⁴ a.a., s. 27

⁵ a.a., s. 19f

arbetskamrat och att ledningsgruppen skall fatta beslut om detta på eftermiddagen. Dina protester hjälper inte, men du anar att hans hjärta skulle vekna om du berättade sanningen. Du kan inte få tag i din arbetskamrat. *Bryter du ditt löfte och berättar för chefen?*⁶

Dilemma 3

a) ”En bekant till författaren av boken *Konsten att vara snäll*, Stefan Einhorn, arbetade för några år sedan på ett litet företag. Där fanns sammanlagt sex anställda, förutom chefen, som också var företagets grundare. Den person som ansvarade för försäljningen hade arbetat tillsammans med chefen i närmare tjugo år. De kände varandra mycket väl och deras familjer umgicks på fritiden.

Försäljningschefen var nu över sextio och hade de senaste åren fått allt svårare att hänga med i utvecklingen speciellt inom dataområdet. Hans misstag blev allt fler och han tedde sig ibland förvirrad. Chefen var naturligtvis bekymrad över situationen och övriga medarbetare påpekade allt oftare att något måste göras.⁷

Vad skulle ni göra i den här situationen?

b) I verkligheten blev följden denna:

Chefen hade inte hjärta att säga upp sin gamle vän och medarbetare så nära pensioneringen och valde till slut att anställa en assistent, som i realiteten tog över många av försäljningschefens uppgifter. Samtidigt blev tiderna kärvare och omsättningen sjönk. Den extra anställningen, som medförde att två personer i realiteten gjorde en persons arbete, bidrog till att företaget gick i konkurs. Samtliga anställda förlorade sina arbeten.⁸

Var det ändå ett riktigt beslut av chefen?

Dilemma 4

Säg att du är tio år äldre och har barn. Du brukar skicka dem på sommarläger över en tid under sommarlovet. En dag åker du ut för att hälsa på dem. Dina barn hade bönat och bett om att du skulle ta med chips, godis och läsk. När du kommer fram kommer den huvudansvarige för lägret och tittar i din väska och säger: ”Vet att du inte att det är förbjudet att ta med godis till barnen? Det är en rättvisefråga!”

Hur agerar du?

Är det alltid rätt att följa regler?

Dilemma 5

På din arbetsplats har en ny person anställts. Snart upptäcker ni att han luktar så starkt av svett att alla undviker att gå nära honom. Några har tagit upp det med er chef, som generat skrattat och sagt att det är den anställdes ensak hur ofta han vill duscha. Ingen av arbetskamraterna förefaller benägen att agera. *Hur agerar du i detta läge? Vilka konsekvenser kan ditt agerande få?*

Dilemma 6

Den moderna gentekniken har gjort det möjligt att fastställa om någon bär anlag för ärftliga cancersjukdomar. När en person bär på ett sådant anlag är risken ofta 50 procent att barn och syskon bär på samma anlag. För den som har detta anlag är risken i regel stor att utveckla cancer, ibland i unga år.

Föreställ dig nu en situation där du läkare och behandlar en kvinna med bröstcancer. Det visar att kvinnan bär på anlaget för bröstcancer, men hon vägrar att informera sin yngre syster, som hon inte har haft kontakt på flera år, om att hon i sin tur löper en 50-procentig risk att ha anlaget. Om den yngre systemen inte får denna information är risken stor att hon får en allvarlig sjukdom, kanske i unga år. Om du informerar lillasystemen blir möjligheterna att förebygga betydligt större, men då bryter du mot lagen och riskerar att bli

⁶ Ibid

⁷ a.a, s. 24f

⁸ Ibid

fälld i sjukvårdens ansvarsnämnd och ådra dig storasystemens stora vrede.⁹

Hur agerar du i denna situation? Bör alla regler följas?

Dilemma 7

Du ska avsluta dagens arbete och gå en timme tidigare eftersom du har lovat att komma och titta när din dotters lag spelar final i en fotbollscup. Du är angelägen om att inte komma sent, eftersom du på grund av övertidsarbete har missat semifinalen, där hon gjorde två mål. Hon var mycket besviken på dig efteråt. Just som du har stängt datorn och ska resa dig öppnas dörren. Det är din chef som med något vilt i blicken berättar att det uppstått ett stort problem på arbetet, och att ett krismöte börjar om tio minuter. Du behövs på mötet, säger han innan han stänger dörren. Du sitter kvar framför din avstängda dator och stirrar tomt innan du fattar ditt beslut¹⁰ ..., *vilket beslut blir det?*

Dilemma 8

Här kommer ett dilemma med två varianter av ett mycket svårt dilemma.

I den första varianten står man på en perrong och ser en vagn rulla mot fem människor som står på spåret. Man kan dra en spak växla över vagnen på ett annat spår, men där står en annan person som i stället skulle dödas.

Skulle du dra i spaken?

I den andra varianten skulle man återigen kunna förhindra att de fem dödas, men då krävs det att man knuffar ner en annan människa på spåret innan vagnen träffar de andra människorna.¹¹

Skulle du dra i spaken?

Reflektionsuppgift

Einhorn skriver i *Konsten att vara snäll* om följande experiment.

Ett par blivande präster ombads att gå till en närliggande byggnad för att med kort varsel hålla en föreläsning. På vägen till föreläsningen passerade de en man som satt framåtlutad och stönade (han hade blivit utsatt av försöksledarna). Majoritet av de blivande prästerna valde att ignorera den plågade mannen, medan en minoritet erbjöd sin hjälp. En intressant aspekt av denna studie är att föreläsningen de ombads hålla skulle handla om den barmhärtige samariern som just handlar om misshandlad man som ignoreras av de förbipasserade bland annat en präst.¹²

Varför har människan så svårt att leva efter de principer hon vill leva efter?

⁹ a.a., s. 65

¹⁰ a.a., s. 73

¹¹ a.a., s. 30f

¹² a.a., s. 86